

Eğitim İletişiminde Çağdaş Ortamlar: “.. iletişim bir sorun kaynağı mı yoksa çözüm seçeneği mi?..”

Prof.Dr. Murat Barkan
Doğu Akdeniz Üniversitesi/KKTC
&
Yrd.Doç.Dr. Erhan Eroğlu
Anadolu Üniversitesi/Türkiye

Abstract

Teaching and/or learning at a distance, depending on the increasing popularity of the field, due to the unsatisfied education needs, has become one of the most debatable issue in the field of education. The main reason for the arguments is the developments in communications. Communication seems to provoke the educational needs whereas it is the only available solution. However, having so many arguments in the field it became difficult to make certain conceptual and contextual identifications concerning the different forms of Distance Education (DE) practices. Any certain need structuring up a specific DE model has seem to create a different theoretical framework. The study below is a collective summary to identify differences and similarities of the achived frameworks due to the different forms of educational communication applications.

Giriş

İletişim, insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan, insana özgü bir olgudur.

Bütün canlılar gibi, insan da doğa ile etkileşimde bulunarak varlığını sürdürür. Diğer canlı türlerinden farklı olarak yalnızca insan, doğa ile etkileşimde araya kültürünü koyar. Araç ve gereçlerden, bu araç ve gereçleri kutsayan değerlerden, bu araç ve gereçlerle iş yaparken başvurulan örgütlenme biçimlerinden, iş görme ve işin eşgüdümlemesine ilişkin yöntemlerden, iş bölümünün yarattığı insanlar arasındaki farklılaşmaları haklılaştırmayı amaçlayan açıklama ve inançlardan oluşan kültür, insanın doğa karşısındaki etkinliğini artırır. Doğal çevresi araç-gereçleri, üretim süreçlerindeki insan ve insan arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerde farklılaşmaları tarafların gözünde haklılaştıran değerler sistemi ise, insanın toplumsal hayat tarzını oluşturur. Bunun mayası *iletişimdir* (Oskay, 1992, s.7).

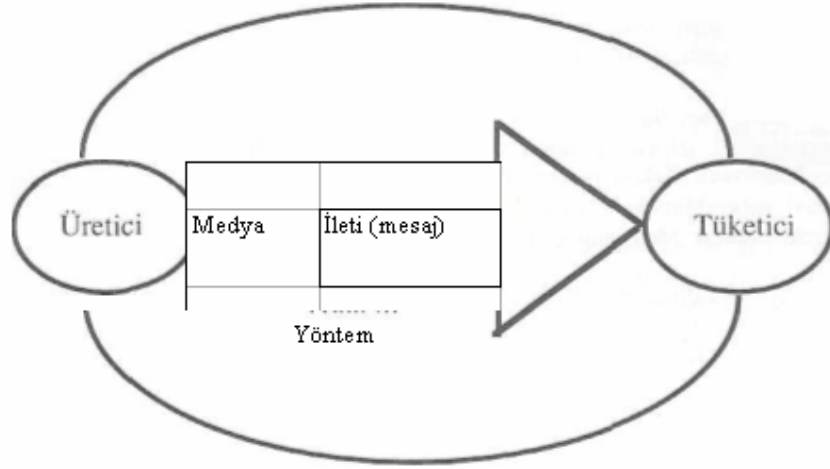
İletişim, gündelik yaşamımızda bize nesnelere, insanları tanımlar, işbölümü içinde değişik roller yüklenmiş insanlara bu rolleri yerine getirirken, bu rol dağılımından oluşan toplumun o tarih dönemindeki hayat tarzını öğretir, olumlattır, yeniden üretimi için gereken değerlendirme biçimlerini aşlar. Toplumsal sistemin sürmesini, kendini yeniden üretmesini sağlar (Oskay, 1992, s.8).

İletişimin temel amacı, insanlar arasındaki etkileşimi sağlamaktır. Etkili iletişim, kaynağın aktardığı duygu ve düşüncelerin alıcı tarafından kaynağın amacına, beklentisine, isteğine uygun biçimde davranışta bulunması demektir. Böylesine sağlıklı bir iletişimin kurulup sürdürülmesi için kaynakla alıcının birbirlerini, kişilik yapılarını ve çevre koşullarını da içeren bir bütün olarak değerlendirmeleri gereklidir. Bu tür yaklaşımın sözlü, sözsüz iletileri oluşturan bütün davranışlar arasında bir bağlantı aranmasıyla, birleştirici, bütünleştirici bir yorum yapılmasıyla olasıdır. Başka bir deyişle, iletişim süreci içinde kaynakla alıcının birbirlerini toptancıl davranış ilke ve kurallarına göre değerlendirmelerine bağlıdır. Toptancıl davranış, değişik biçimlerde başkalarına yansıyan davranışların altında yatan temel amaç, beklenti ve gereksinimden kaynaklanan davranış olup, çözülüp anlaşıldığı ölçüde sağlıklı iletişim olasılığı artar (Köknel, 1987, s.45).

İletişim-Medyaya-Mesaj-Yöntem İlişkisi

Araç, iletişimin bir kanalıdır. Ayrıca araç, bilgiyi kaynakla alıcı arasında taşıyan herhangi bir şey olarak söylenebilir. Film, televizyon, tepegöz, slayt, şekil, şema, basılı araçlar, bilgisayarlar ve eğitimciler medyaya örnek olarak verilebilir. Bunlar eğitsel amaçlı mesajlar (ilettiler) taşıdıkları zaman "*eğitsel medya*" olarak sayılabilir. Medyanın amacı iletişimi kolaylaştırmaktır. Her eğitsel durumda, iletilecek bir mesaj vardır. Mesaj, konu içeriklidir ve bu iletinin yönü öğrenene (tüketiciye) doğrudur. Geleneksel olarak, eğitsel metodlar (yöntemler) "*sunuş biçimleri*" olarak tanımlanır. Ders ve tartışma gibi..

Yöntemler, öğrencilere amaçlara ulaşmada yardım etme ya da içeriği veya iletiyi içselleştirmesinde seçilen eğitim tarzıdır. Üretici, tüketici, araç, mesaj ve yöntem ilişkileri aşağıdaki şekilde görüldüğü gibidir (Şekil: 1.) (Heinich, Molenda & Russell, 1989, s.7).

Şekil: 1. Medya, İleti ve Yöntem İlişkisi

Şekil: 1.'den de anlaşılacağı gibi medyanın öğrenme sürecine kalkılan yadsınamaz. Bu kalkılan şöyle özetleyebiliriz:

1. Öğrenmenin artışı

- Zihinde kalan ve yararlanılan bilgi (işe yarar bilgi) ile dolaşımı ve paylaşımı sağlanan bilginin sayısal artışına etkide bulunur.
- Kavrama oranının artışına etkide bulunur.
- Kavramanın işlevsel duruma getirilmesi ile bilgiler işe koşularak çözülen sorun sayısının artışına etkide bulunur.

2. Hız

- Bilginin dolaşım ve paylaşım hızı artar. Bunun sonucunda sorun çözme hızı artar. Yani algılama, depolama ve kavrama hızı artar.
- Bilginin üreticisinden tüketicisine daha hızlı ulaşması sağlanır.
- Ayrıca tüketici ile bilgi kaynağı arasındaki dolaşım hızı artar.

3. Standartlaşma

- Bilgi kaynağından çıkan mesaj anonim hale gelir.
- Standartlaşmada, hedef kitlenin *sınırlı* ve *belli* olması önemlidir.

4. Alanın genişliği

- Bilginin dolaşım ve paylaşım alanının genişletilmesi sağlanır.
- Bilginin konu ve alan olarak çeşidinin artırılmasına katkılarda bulunur.

Bu çeşitlenmeden kasıt, doğru bilgi ve seçeneklerin artırılması demektir. Bu aynı zamanda, sorunun çözümünde işe koşulacak seçenek sayısının artırılması demektir.

Medyanın öğrenme sürecine katkıları belirlendikten sonra bu medyanın karşısındaki izleyiciye nasıl etki ettiğinin araştırılması ve ortaya konması gerekmektedir. Etkiyi yaratmada temel olan iletişim ögesi mesajdır. Sözkonusu etkiyi anlayabilmek ve yaratabilmek için bu mesajı üç ayrı şekilde incelemek gerekir. Bunlar;

- medyanın *içeriği*,
- medyanın *türü*,
- medyanın *biçimidir*.

İyi ve kaliteli medya, tüketicisinin ihtiyaçlarını karşılayan medyadır. Burada ölçü medyanın içeriğinin tüketicinin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi ve tüketicide etki yaratma oranıdır. Bilgiler iletilere dönüştürülebildikleri takdirde etkili hale gelirler. Yani bu bilgiler iletilere dönüştürüldüklerinde tüketici ihtiyacını karşılamaya başlarlar. Dolayısıyla bilgiler öyle sıralanmalı ve düzenlenmeli ki sözkonusu iletinin dolaşımı ve paylaşımı sağlanabilsin. Böylece mesajın içeriği ihtiyacımızı çözecek bilgileri bir araya getirmektedir. Ama ihtiyacımızı karşılayacak şekilde *içeriği* düzenlenmiş mesaj, *türü* açısından da içeriğe uygunsa *etkisi* o oranda artar. Mesajı, etkisi ve uyaraacağı algı kanalları açısından iki şekilde türlendirebiliriz. Eğer mesaj sadece zihinsel süreçleri harekete geçilecekse ona göre düzenlenmelidir. Zihinsel süreçlerle birlikte davranışa yönlenecekse mesajın içeriği ona göre düzenlenmelidir. Yani türe göre içerik belirlenmektedir.

Bunlar açıklandıktan sonra ortaya yeni bir sorun çıkmaktadır. Bu da mesajın etkisinin neye göre ölçülebildiğidir. Mesajın etkili olduğunun ileri sürülebilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir:

1. *Mesajın anlam üretebilmesi gerekir.* Anlam ürettiği takdirde mesaj etkilidir. Bu anlamı üretmek için olgunun bizim duyum merkezlerimize nasıl yansıdığı önemlidir.
2. *Mesajın etkisinin kalıcılığı önemlidir.* Yani mesajın çağrışım yapabilirlik özelliğine sahip olması gerekir.
3. *Mesajın kalıcılığı sağlanabilir olmalıdır.* Mesaj kalıcı olduğu oranda uzun süreli bir etkiye sahiptir.
4. *Mesajın etkisi açısından zihinsel yaratıcılığın harekete geçirilmesi önemlidir.* Burada simgeler ve semboller önemli etkiler yaparlar. Zihinsel yaratıcılık, semboller aracılığıyla anlamın çeşitli formlarda üretilmesidir.

Kaynaktan çıkan iletinin kanalı geçerek alıcıya ulaşması için bir desteğe, taşıyıcıya (support) gereksinim vardır. Taşıyıcı kaynak tarafından oluşturulan ve kanalı geçip alıcıya ulaşan fiziksel ya da kimyasal enerji olup, aynı zamanda alıcı için bir uyaran (stimulus) niteliğindedir. Konuşma sırasında ses, okuma sırasında elektromanyetik dalgalar bir yandan sözlü, yazılı bilgiyi taşıırken, öte yandan kulak ve göz için birer uyarıcıdır. Özetle ileti, taşıyıcı ve bilgi olarak iki bölümden oluşur. Kaynaktan gelen, kanalı geçen ileti alıcı için "*girdi*" olarak kabul edilir. Girdinin etkili olabilmesi, taşıyıcının alıcı için uyaran niteliğinde olmasına ve bilginin çözülüp anlaşılmasına bağlıdır. Alıcı tarafından "*girdi*"si yapılan iletinin içerdiği bilgiyi oluşturan işaret ya da simgelerin çözülüp anlaşılması işlemine düğüm çözmek ya da kod açmak (decode) adı verilir. Bu işlemin olabilmesi için kaynakla alıcının aynı, ortak işaretleri, simgeleri bilmeleri, benimsemeleri, kullanmaları ve bunlara aynı ortak anlamı verebilmeleri gereklidir.

İletişim sürecinin işleyişinde yer alan süreçler ve değişkenler göz önüne alındığında, iletişimde amaçlanan etkileri/tepkileri sağlamanın, yaygın kanının tersine, kolay bir iş olmadığı açıkça anlaşılır. İletişim davranışları çoğu zaman sonucu beklendiği gibi olmayan ön kestirimlere dayanır. Kısaca, iletinin içeriği ile beklenen etki arasındaki ilişki, yalın bir etki-tepki ilişkisi değildir. Birçok etkene bağlı olarak tamamen veya kısmen gerçekleşebilir ya da beklenenin tersine sonuçlar verebilir. Bununla birlikte, iletilerin beklenen etkileri yaratabilmesi için "*olmazsa olmaz*" koşullar ve ilkeler belirlenebilir. Schramm, bu konuda dört ilke sıralar.

Buna göre ileti (Zıllıoğlu, 1993, s.265-266);

1. Amaçlanan hedefin dikkatini çekecek biçimde düzenlenmeli ve gönderilmelidir.
2. Hedefin referans çevresine uygun ve paylaşılacak istenen anlamı aktarabilecek simge ve kodlarla sunulmalıdır;
3. Hedefin kişilik gereksinimlerini uyandırmalı ve bunlara doyum sağlayıcı önermeler taşınmalıdır;
4. Amaçladığı etkiler ve istendik davranışlar hedefin tepkilerini geliştireceği ortamdaki, gruptaki rol ve statüsüne, yaygın ve kabul gören değerlere, davranış kurallarına uygun olmalıdır.

İster yüzyüze, ister uzaktan ve araçlı olsun, her türlü iletişimin durumu için geçerli olan bu ilkelere uygun davranmak, görüldüğünden daha zordur. Bunun için, kişinin hem bedelini, hem ortamını iyi değerlendirebilmesi, hem de uygun iletileri düzenleyebilmesi gereklidir. Oysa, günlük yaşamsal etkinliklerimiz ve onun getirdiği alışkanlıklarımızla gerçekleştirilir ve çoğu kez güzel ya da başarılı olabilecek ilişkileri sıradanlaştırırız.

Buraya dek belirtilenlerin ışığında iletişimde etkinliği artırmak için kullanılan kuramsal altyapılar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Öncelikle, *etkinlik*, bir iletişim sürecinde hedef kitleye yöneltilen iletişimin karşılığında, bu iletişim ediminin amaçladığı sonucun elde edilmesini anlatmaktadır. İletişim sürecinin *başarısında* iletişim kuramlarının etki ve katkısı aşağıda belirtildiği gibidir: (Oskay, 1992, s.41-46):

1. İletişim sürecinde iletinin, *hedef kitlenin dikkatini çekecek biçimde dizayn* edilmesi gerekir. Kodlanmasında, yayınlanmasında, dağıtılmasında böyle davranılmalıdır.
2. İletinin kodlanmasında kullanılan *simgelerin, iletiyi göndere kadar, iletiyi alarak, algılayacak, açıklayarak hedef kitle tarafından da bilinen simgeler olması* gerekir. Yani her iki tarafın ortak yaşam deneyimlerinin ürünleri olması gerekir.
3. Hedef kitleye yöneltilen iletişimin etkili olabilmesi için ileti insanların bireysel gereksinimlerine seslenebilmeli, bu gereksinimlerinin farkına varmalarına, gidermelerine yaramalı, bu yolda onları aydınlatmalıdır.
4. İletinin eriştiği hedef kitledeki insanların bütün grup ilişkilerinden soyutlanmış bir durumda bulunmayacağını bilmek gerekir. Uygun zamanda, uygun bir dille kodlanıp yayımlanan iletinin ilgi çekmesi, öğrenilmesi, akılda tutulması, gereğinde kullanılabilmesi ve belirli bir yönde tutum değişikliği yaratabilmesi için ayrıca, *hedef kitlenin temel değerlerini, tutumlarını, grup standartlarını bilmek* gerekir. Bu sorun, yüzyüze iletişimde daha kolay; kitle iletişiminde daha zordur.

5. İletinin hedef kitleye erişebilmesi için *en uygun medya türünün ne olduğunu bilmek gerekir*. Hedef kitlenin medyaya karşı sürdürdüğü ilgiler, alışkanlıklar, değişik ilgi alan ya da konularında yeğledikleri medya türleri hakkında geniş bir bilgi sahibi olmak gerekir.
6. Sunacağımız iletideki, iletilerdeki yeni bilgilerin ilgi çekmesi, öğrenilmek islenmesi, özellikle, *bu konuda hiç ya da hiç değinecek kadar az bilgi sahibi olan "bakir", "bütünüyle yabancı" birşey gibi görünmekten kaçınmamız gerekir*. Einstein'ın "*görecelik*" kuramından hiç haberi bile olmayan insanlara bu kuramı anlatmakta güçlük çekmek doğaldır. Bu konuda ona yardımcı olacak "*yaşam deneyimleri*" ya da dolaylı yoldan edindiği bilgilen olmadığı için, dünyaya nesnelere, olgulara ilişkin alıştığı bilme biçimini bütünüyle tehdit eden böyle bir kuramın ne olduğunu sezinlemeye başlar başlamaz, toptan reddetme yoluna gidecektir.
7. Görecelik kuramı gibi iletimlenmesi zor konuları anlatabilecek bir iletişim sürecini kurgulamadan önce, *hazırlayıcı iletişim süreci ile hedef kitlenin bilgi ve algılama düzeyini yükseltmek gerekir*. Kitle iletişiminde hazırlayıcı iletişim süreçlerinin en çok görülen örnek, gelişmiş kurumsal yapıların kurum dışı politikalarında ani ve köklü değişikliğin planlanıp kararlaştırılmasından hemen sonra uygulamaya konulan hazırlayıcı iletişim kampanyaları olarak verilebilir.
8. İletişimde, *hazırlayıcı iletişim kampanyasına rağmen kırlamayan dirençlerin de olacağı unutulmamalıdır*. Dindar bir Müslüman veya dindar bir Museviye domuz eti yediremezsiniz.
9. İleti, başlangıçla, hedef kitlenin değer, tutum, beklenti ve davranış kalıplarına ters düşmemeli; *hedef kitleyi, başlangıçta, o an nasılsa öyle "yakalamalı", sonra onu yoğunla yoğunla alıp asıl iletimizi abide hazır duruma getirmelidir*.

Öğrenme, iletişim süreci ile birlikte yürür. İletişimin, mesajın bir kayaktan alıcıya iletilmesi olduğu belirtilmişti. İletişim sürecinde kaynak, haber, kanal ve alıcı elemanlar vardır. Kaynak, zihindeki anlam alıcıya aynen geçirmek için seçtiği semboller (haberi) en uygun kanalla (semboller ileten araçlarla) alıcıya göndermelidir. Kaynağın gönderdiği mesajın anlaşılıp anlaşılmadığı alıcının tepkisi ile belli olur. Alıcının kaynak durumuna geçerek tepkisini mesajın iletilmesi ile iletmesi işlemi tamamlar. Öğrenme de, bu şekilde işleyen bir iletişim sürecidir. Öğrenme, bir bireyi bir dürtü ile ona verilen cevap arasındaki ilişki sürecinde meydana gelen davranış, duyuş değişimidir. Bu öğrenme sürecinde bilginin aktarılmasını sağlayan kanallara, yani semboller ileten araçlara gerek vardır. Bu kanallara ders araç-gereçleri denir. Yakın zamandan bu yana dersin her biçimi için emre amade olan çeşitli, daha çok "*gersel-işitsel (audio-visual)*" ders araçları geliştirilmiştir (Hesapçioğlu, 1992, s.260-262).

Bu bağlamda görsel-işitsel ders araçlarının kullanımını gerektiren nedenler şunlardır; (Hesapçioğlu, 1992, s.263-264):

1. *Olağanüstü ender tecrübelerin hazırlanması*: Sözelimi, geçmişte bir kez cereyan etmiş ve artık tekrar etmeyen olaylar zapteden tarihsel dökümanter filmler, ders amaçları için öğrencilere gösterilmeleri halinde, geçmişle cereyan etmiş bu olayları öğrencilere sunarlar.
2. *Öğretmen açığının giderilmesi*: Ders araçlarının kullanılmasının bir nedeni de, öğretmenin açığının –sayısal ve biçimsel açıdan- kapatılması niyetidir.
3. *Dersin etkinliği*: Yine öğrenim araçları, yüksek öğretim kazancı nedeniyle ve/ya da öğretmenin verdiği derse karşı ders araçlarıyla yapılan dersin az harcamaları nedeniyle istihdam edilmek istenmektedir.
4. *Bir yaşantı ortamı sağlanması*: Bu araçlar, etkiledikleri duyu organları yoluyla bireyde bir yaşantı ortamının doğmasını sağlarlar. Bir ülke hakkında bilgi edinmek için kitap okumak yeterli değildir. Araçlar, bu konuda somut bir yaşantının doğmasını sağlarlar.
5. *Araçların bir kısmı gerçek yaşantıların yerini alır*: Araçlar etkili ve yerinde kullanıldığında -istenildiği zaman kolayca tekarlanabildiği için- gerçek yaşantının yerini alır.
6. *Araçların bir kısmı alayları doğrudan doğruya yaşamayı sağlar*.

Ders araçlarının kullanımının yukarıdaki nedenlerine rağmen, eğitim sektöründe ders araçları kullanımının istenen düzeyde yaygın olmadığı görülmektedir. Ders araçlarının kullanımını reddeden nedenler olarak da aşağıdaki hususlar belirtilebilir (Hesapçioğlu, 1992, s.264-265):

1. *Öğretim araçlarının müfredat programı ve örgütsel entegrasyonu konusundaki yetersizlikleri*. Bir çok ülkedeki radyo eğitim yayınları göstermiştir ki, bu yayınların kalitelerinin oldukça yüksek olmalarına rağmen, yayınların ders amaçları ve ders içerikleri ile okuldaki dersler pek uyuşmamaktadır.
2. *Yayınlarla ya da ders araçlarına sahip olmama, istendiği zaman temin edememe*, ders araçları kullanımı aleyhine beliren bir başka nedendir.
3. *Harcamalar ve maliyetler, az araç kullanımı için bir başka nedendir*. Bu noktada bugün, daha çok az gelişmiş ülkeler için bir sorundur. Gelişmiş ülkelerde ders araçları için ticari firmalar normalin üstünde para yatırmaktadır.
4. *Öğretmenlerin ve öğrencilerin duygusal ve öğrenimlerinden gelen engelleri*, eğitim sektöründe az araç kullanımının bir başka nedeni olabilir.

Yukarıda belirtilen bu özelliklerin yanı sıra, modern ders araçlarının işlevlerine de değinilmesi gerekmektedir. Geleneksel ders karşın modern ders araçlarınca sunulan ya da desteklenmiş ders şu özellikleri gösterir (Hesapçioğlu, 1992, s.265-266):

1. *Öğrencilerin Bireysel Çalışması (Bireselleşme Yönu)*: Modern ders araçlarıyla sunulan pogramda, sözgelimi lisan laboratuvarı. öğrenim süreci, öğrencinin bireysel çalışma temposuna uyabilmektedir.
2. *Enformasyon Naklinin Yoğunlaşan İması*: Ders araçları yardımıyla gerçekleşen bireysel çalışma, çalışılan içerik ile daha yoğun bir uğraşıya sevketmektedir.
3. *Öğrenim İçeriğinin Objektifleştirilmesi*: Modern ders araçları, gayet açık tanımlanmış amaçları gerekli kılar.
4. *Ders Sunumunun Mükemmelleştirilmesi*: Bir dil laboratuvarında banta alınan metin, eğer başta mükemmel olarak kaydedilmişse, aynı mükemmellikte kullanılabilir.
5. *İçeriğin Devamlı Olarak Üretilebilirliği*: Bir defa depolanan İçerik, istenildiği kadar üretilebilir, yani tekrar edilebilir. Öğrenci bu içeriğe hakim oluncaya kadar onu tekrar edebilir.

Görsel-işitsel ders araçları üzerinde sağlam bir program hazırlamak, araçları seçme, deneme ve kullanma bakımından bazı önlemlerin alınması gerektirir. Her Öğretmen, bulunduğu okulun büyüklüğü ve okul yeri söz konusu olmaksızın bu tür araçlardan faydalanmak olanağına sahiptir. Görsel-işitsel ders araçlarının seçiminde isabet ve anlayışla hareket edilmediği takdirde, emeklerin boşa gitmesi ve israf edilmesi muhtemeldir. Aynı biçimde, okul bütçesi de faydası şüpheli bazı ders araçları için gereksiz harcama yapmış olur. Bu tür araçların seçiminde uyulacak bir kaç ilke, uygulama sırasında öğretmene bir çok bakımlardan yardımcı olur, ortaya çıkması muhtemel yukarıdaki tehlikeleri yok eder. Görsel-işitsel ders araçlarının seçiminde uyulması gereken bazı ilkeler aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Hesapçioğlu, 1992, s.267-268):

1. Mevcut öğrenme durumuna ve amacına uygun ders araçları seçilmelidir. Ders araçlarından faydalanmadan önce, seçilecek ders aracının dersin amacına ve öğrenme durumuna uygun olup olmadığı, onu destekleyip desteklemediği araştırılmalıdır.
2. Elde edilecek öğrenim verimi ile araçların ve malzemelerin gerektireceği masraf arasında ilişki kurulmalıdır.
3. Araçları temin edebilme olanaklar araştırılmalıdır.
4. *Araçların* kullanımı ile zamandan tasarruf etme ilişkilendirilmelidir. Ders araçları kullanımı dersin diğer önemli *unsurlarından* ve uygulamalarından fedakarlık etmeyi *gerektirebilir*. Bu durumlarda, ders araçları uygulaması sonucunda elde edilen öğrenim verimi, dersin diğer uygulamalarından yapılan fedakarlığı meşru kılmaktadır.
5. Araçlar, eğitsel malzeme olarak esas bir değer taşınmalıdır. Bu tür araçları kullanmadan önce, onların etki derecesi, öğrenmeye yardım derecesi araştırılmalıdır.
6. Malzemenin başka durumlarda kullanılma kabiliyetine uygun olup olmadığı araştırılmalıdır.
7. Araçların dayanıklılığı sorunu önceden esasl olarak araştırılmalıdır. Uzun süre dayanma kabiliyetine sahip olan, biraz pahalı olan araçlar zamanla daha ucuza gelirler.

Bugün eğitimciler daha iyi öğrenmenin ve akılda tutmanın eğitsel medyanın akıllı kullanımından sonuçlandığının farkındadırlar. Psikoloji ve araştırma çalışmaları da bunu doğrulamaktadır.

Bu bölüm, çeşitli duyuvar aracılığıyla kazanılan öğrenme oranlarını göstermektedir. Tabii ki bütün öğrenme duyuvarın birleştirilmesinden ya da bütünleştirilmesinden; ve kişisel öğrenme yollarında farklılıklar vardır.

Hareketli resimler, televizyon, slayt, film şeridi, kayıtlar ve öteki eğitsel medyaların eğitsel (öğretici) değerlerini test eden yüzlerce çalışma bulunmaktadır. Bu testlerden çıkarılan sonuçlar, öğrenme sürecinde bu medyaların etkili kullanımının çok büyük değeri olduğunu göstermektedir. Burada eğitsel (görsel-işitsel) medyanın öğrenme sürecine yaptığı 10 tane ispatlanmış katkısı vardır. Bunlar:

1. Eğitsel medya, gelecekteki öğrenme etkinliklerinin bağı olabileceği bilgi ve deneyim "*altyapısı (background)*"nı yaratır.
2. Eğitsel medya, öğrencinin ilgisini uyandırmakla ve canlandırmaktadır.
3. Eğitsel medya, öğrenmeye derin bir bilgi ve anlam katar.
4. Eğitsel medya, kelime gelişimine katkılarda bulunan anlamlı deneyimleri sağlar.
5. Eğitsel medya, etkili iletme kabiliyetinin gelişimine yardım eder.
6. Eğitsel medya, öğrenmenin sürekliliğini, devamlılığını ve daimiliğini artırır.
7. Eğitsel medya, isteyerek okumayı uyarır.
8. Eğitsel medya, öğrenmede zamanın ekonomisini etkiler.
9. Eğilsel medya, engelli öğrencinin öğretiminde yardımcı olur.
10. Eğitsel medya öğrenmede yetenekli olan parçayı uyarır.

Nasıl Öğreniyoruz?

Yaşamın ilk beş yılında, sonraki yıllarla karşılaştırıldığında daha yoğun bir öğrenme gerçekleşmektedir.

Çünkü bütün öğrenme, gerçeklikle birleştirilmektedir. Konuşmanın sembolleştirilmesi bile daha kolay ve isteyerek anlaşılabilir, çünkü onların gerçek şeylerle ve gerçek insanlarla ilişkileri vardır.

Okula döneminde bu doğrudan ve yoğun öğrenme deneyiminin çoğu kısa kesilmektedir. İyi öğretmen bu doğrudan deneyimi mümkün oldukça fazla sağlamaya çalışır, fakat sınıf bu öğrenme için sadece sınırlı olanakları sunar. Bu nedenle yetenekli öğretmen, mümkün olduğu kadar gerçeğe yakın öğrenme durumlarını bir yolunu bulup yapmaktadır. Öğretmen, oyun, müzik, fiziksel etkinlikler ve rol oynama içinde bütün öğrencilerin etkin katılımlarına sahip olmaya çalışır. Bu nedenle öğretmen anlamlı sınıf dışı deneyimleri düzenler ve yine öğrencileri yapıcı etkinliklere katılmaları için teşvik eder.

Etkili öğrenmeyi gerçekleştirebilen öğretmen, sesin kontrolünde, el-kol hareketlerinin kullanımında ve rol oynamada uzmandır. Bu öğretmen eğitsel iletiyi yazma ve basım aracılığıyla da iletir, fakat bunlar sembolik (soyutlamaya dayalı) iletilerle gerçekleşen eğitsel iletişimi en az düzeyde tutar ve bu iletileri mümkün olduğu kadar gerçek ortamlarla ya da tasarlanmış deneyimle ve öğrenci etkinlikleriyle ilişkilendirir.

Aslının benzeri ile örneklendirilmiş deneyimler mükemmel öğrenme durumlarını sağlayabilirler fakat bunları öğrencinin bir araya getirmeleri ve deneyip sınavarak gerçekğe uygunluğunu kontrol etmeleri gerektiğini, anımsamayı uyarmak gerektiğini ve geribeslemeyi sağlamaları gerektiğini bilmelidirler. Medya bütün bu fonksiyonların yerine getirilmesinde etkili ve verimli bir biçimde kullanabilmelidir.

Bazen aslının benzeri olarak üretilmiş öğrenme deneyimleri, doğrudan öğrenmeden daha etkili olabilmektedir. İyi planlanmış ve gerçekleştirilmiş bir alan gezisi çok değerli olabilir fakat hareketli resimler ya da televizyon programı doğrudan gözlemlerle girilemeyecek ayrıntıları bağlamları da gözetererek verebildiği için daha etkili olabilir. Çünkü medya, iyi bir düzenleme yapılmasına olanak sağladığından öğrenmeyi zenginleştirerek katkı olanağını genişletmektedir.

Eğitim alanında çağdaş sorun ve eğilimler, öğretim ve öğrenime ilişkin seçenekli kaynak ve teknolojileri ön plana çıkarmış, eğitim alanında yakın zamanda girilen evrensel irdelemeler, şu gerçekleri oraya koymuştur:

1. Son yıllarda, eğitimin etkisine ve eğitim reformunun değerine karşı duyulan güven sarsılmış görünmektedir.
2. Bunun yanı sıra, eğitimle diğer sosyal alanlarda belirlenen eğilimler arasındaki ilişkinin de oldukça karmaşıklaştığı ortaya çıkarmaktadır.
3. Bu durum eğitim kesimindeki yatırımların artarak sürdürülmesi konusunda açık bir isteksizlik doğurmaktadır.
4. Giderek yaygınlaşan ve eğitimle edinilen birikimlerin işe yararlığı noktasındaki kuşuculuğun yol açtığı isteksizlik yanında eğitim alanındaki geleneksel yapıların sorun çözme yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır.
5. Bu yetersizlikler ana çizgileriyle şöyle özetlenebilir:
  - a. Özellikle ergenlik çağında bulunan nüfus açısından, gençliğin değişen gereksinmelerini karşılamada gösterilen başarısızlık,
  - b. Sistemden yararlanma olasılığı bulunan yetişkinlere gereğince hizmet götürmedeki yetersizlik,
  - c. Eşitsizliği giderme konusundaki umut kırıcı etkisizlik,
  - d. Kuram ile uygulamayı bağdaştırmada gerekli ortamdan yoksunluk.

Bu gibi yetersizlikler ve eksiklikler, bireyleri geleneksel eğitim dışında başka öğretim sistem ve seçenekleri aramaya yöneltmiştir. Dolayısıyla geleneksel eğitimden buna seçenek olarak ortaya çıkan uzaktan öğretim sistemlerine yönelim yoğunlaşmaktadır.

Geleneksel Eğitimden Açıköğretime

Bugün sık rastlanan "*eğitim krizi*", "*eğitim bunalımı*", "*eğitimde darboğaz*" ve "*eğitim reformu*" gibi kavramlar anlamları ve nedenleri yönünden incelendiğinde bunların eğitim kavramını oluşturan *Birey-Bilgi-Toplum* üçlüsünün niteliklerinde ve karşılıklı etkileşiminde meydana gelen değişimin sonucu olduğu görülebilir.

Çağdaş insanın, bilgi ve toplumla olan ilişkilerinin değişmesi onun yaşamsal beklenti ve yaşambüçüm-ilişki-niteliklerini de değiştirmiştir. Bilgi patlaması, bilginin insan ve toplum yaşamındaki işlevini ve üretim-tüketim ilişki ve yöntemlerini değiştirmiştir. Çağdaş toplum, yapı ve işlev yönünden farklılaşmıştır. Tüm bu olgular eğitimin temel ve geleneksel iletişim altyapılarına dayalı model seçeneklerini etkilemekte; bu da eğitimde köklü araştırma ve değişmelere neden olmaktadır.

Eğitim bu durumda kendisini yeniden hazırlamak için değişme ve yenilikle ilgili kararların kolaylıkla verilebileceği yeni bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç duymaktadır.

Öğrenme-öğretme süreçlerinde verimlilik ve etkililik için değişim artan bir önem kazanmaktadır. Çünkü eğitim hizmetleri ulusların yaşamında en büyük harcama kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Bugün hiç bir toplum uzun süre yüksek maliyet ve düşük verimli bir eğitime tahammül edebilecek durumda değildir.

Hemen her geniş ölçekli toplumsal sorun tartışılırken, eğitim yetersizliği temel etkenlerden biri olarak değerlendirilmekte; eğitim hizmetleri verimsizlik, etkisizlik ve kalitesizlik nedenleriyle eleştirilmektedir. Aslında sorunun, hizmetin yaygın olmasından doğduğunu ileri sürmek gerçekçi olmamaktadır. Çünkü eğitim, doğumdan ölüme kadar bütün bireyleri ve bireyin yaşamında etkili olan hemen bütün sosyal ve kültürel olguları ilgilendirdiğinden, kullanım alanının daha da genişlemesi gerekmektedir. Eğitim yaşama hazırlık değil yaşamın ta kendisidir; yaşama özdeşir. Bu özdeşlikte eğitim, yaşama yön veren, yaşam biçimine özellik kazandıran bir süreçtir (Yaşar, 1989, s.227-233). Yaşamak için üretim, üretim için bilgi ve bilgi için eğitim şeklindeki bir anlatımla eğilimin insan hayatının ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanabilir. Burada önemli olan, insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan bilgilere ulaşabilmesi ve dolayısıyla eğitilmesi gerektir.

Yukarıda bahsedilen ve öğrenme-öğretme süreçlerinde önem kazanan değişiklik isteği kendini eğilim sistemleri üzerinde hissettirmeye başlamıştır. Böylece çeşitli eğitim sistemlerinin doğmasına neden olmuştur.

Uzaktan Eğitim

Bunun yanı sıra bireylerin eğitim gereksinimleri değişmekte; bu değişim çağdaş bilgi talebine olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim öğrencileri, geleneksel eğitim modelleri ile karşılaştırıldığında taleplerin ortaya çıkış nedenleri, içerikleri ve öğrenme alışkanlık ve ortamları açısından homojen, kendi kedinin yeterli olmak zorunda kalan ve bu nedenle de yüzyüze iletişimin temel olduğu geleneksel eğitim sisteminden farklı bir öğrencidir.

Geleneksel eğitimin yetersiz kalması uzaktan eğitim kavramını seçkin bir seçenek olarak gündeme taşımıştır. Kısacası uzaktan eğitimi yaratan gerekçe geleneksel eğitimin, öğrencilerin nicel ve nitel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiş olmasıdır.

Uzaktan eğitim hem öğretimi hem öğrenimi ve bunların dışında eğitim dizgelerini de içeren bir seçenektir. Uzaktan eğitimin kısaca tanımı "*eğitimci ve öğrenen kişi birbirlerinden uzak mesafelerde olduğunda herhangi bir resmi öğrenme yolu*" olabilir. Uzaktan eğitim yaklaşımının bütün dünyada ilgi göreberek yaygınlaşması ve gelişmesi çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bunlar; büyük kitlelere ekonomik bir biçimde ve etkili olarak eğilim götürme olanağı sağlama, bireylere yaşamlarının her döneminde gereksinime duydukları değişik nitelikte eğilim görme olanakları sağlama, eğitimin demokratikleşmesine katkıda bulunma, direylere iş yaşamı ile öğrenimi birlikte yürütme olanağı sağlama gibi (Verdiun, 1991, s.2-3).

Sözkonusu olan uzaktan eğitim kiteseldir. Öğrenci ile öğretici yüzyüze gelmemektedir. Dolayısıyla çift yönlü iletişimin olmadığı rahatça söylenebilir. Uzaktan eğitimde bedeller net değildir. Bu nedenle verim oldukça düşüktür. Uzaktan eğitimin hedeflerine ulaşabilmesini istiyorsak bu hedeflerin doğrudan aktarılması ve bunların paylaşılması gerekir. Yani bilginin tüketicisi ile üreticisi yüzyüze gelmelidir. Ama yukarıda da ileri sürüldüğü gibi uzaktan eğitimde yüzyüzelik yoktur. Uzaktan eğitimde, öğretim de öğrenim de uygulanabilmektedir ancak bunlara eğitimin yapılabildiğinden daha doğrusu eğilime geçilebildiğinden şüphe edilmektedir. Kısacası bilginin üreticisi ile tüketicisi yüzyüze değilse yani çift yönlü iletişim yoksa burada eğitimden bahsedilemez. Sonuç olarak, uzaktan eğitim basamağında, eğitim hedeflerinin karşılanamaması ve sadece öğretim yapıldığının farkına varılmış olması kişilerin uzaktan eğitimden uzaktan öğretime yönelmelerine sebep olmuştur.

Uzaktan Öğretim

"*Açık Öğretim*", "*Duvarsız Öğretim*", "*Yaygın Öğretim*" gibi tanımlamalarla da tanınan uzaktan öğretim dizge ve etkinliklerinde karşılaşılan yetersizliklerin karşısında çağdaş öğrencinin değişen ve gelişen gereksinimleri doğrultusunda çok yönlü iletişim olanaklarının işe koşulması sonucu çağdaş eğitim-öğretim dizgesi seçeneğidir.

Uzaktan öğretimde de tek yönlü iletişim vardır. Uzaktan öğretimin geniş bir tüketici kitlesi vardır. Bu tüketici kitlesi birbirlerinden coğrafi olarak uzaktadırlar ama öğretim yine de gerçekleşebilmektedir. Çünkü uzaktan öğretimde, öğretim yaygınlaştırılmaktadır. Uzaktan öğretimde hedefler ve stratejiler bellidir. Böylece verim uzaktan eğitime oranla daha yüksektir.

Uzaktan öğretimin en temel farkının öğrenme ve bilgiyi sayıca arttırdığı yolunda yanlış bir algılama vardır.

Gerçekte bilgi sadece sayıca arttırılmamakta; aynı zamanda daha geniş bir alana yayılmaktadır.

Uzaktan öğretimde, öğrencilerin ortaklaşan ihtiyaçları temel olarak alınır ve sadece bu gereksinimler karşılanmaya çalışılır. Bu kitlesel taleptir, kitlesel ve ortak bilgi talebi karşılanmaktadır. Ayrıca bu eğitim talebi sayıca ve nicel olarak doyurulmaktadır. Bununla birlikte, uzaktan eğilimden uzaktan öğretime yönelimde değişimi belirleyen öğe talepteki farklılık değildir.

Uzaktan Öğrenim

Burada eğitim talebinin nicelden nitelikle doğru yönelmesi, uzaktan öğretimden uzaktan öğrenime yönelimine neden olmuştur. Yani uzaktan öğretimden uzaktan öğrenime geçişin temel nedeni eğitim talebinin artık nicel ya da sayısal çokluktan çok nitel ya da çeşitlenmeye öncelik ve ağırlık verir olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca uzaktan öğretimi uzaktan öğrenime ve daha sonra da açık öğrenime götüren unsur uzaktan öğretimin bazı beklentileri karşılayamamasıdır. Bu beklenti ise, öğrenme gereksinimleri hiyerarşisi ile açıklanabilir. Burada uzaktan öğretimde öğrencilerin ortaklaşan gereksinimleri doyuma ulaşmakta; böylece beklentiler bireyselleşerek nicelden uzaklaşıp niteliğe ağırlık verir hale gelmektedir.

Uzaktan öğrenim burada farklılaşan gereksinimlerin bireysel ve farklı eğitim taleplerini karşılamaya çalışır. Kısaca uzaktan öğrenimin bireysel farklılıkları doyuracak üzere gelişmiş bir strateji seçeneği olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, burada önemli olan şey uzaktan öğrenimin bu farklılaşan ihtiyaçların karşılanmasında uzaktan öğretim modelinde işe koşulan iletişim olanaklarını kullanıyor olmasıdır. Uzaktan öğrenimin tek yönlü bir model olduğu söylenebilir. Bu arada, uzaktan öğrenimin bireysel ve farklı eğitim taleplerini *kitleselleştirme* eğilimi olduğu açıktır. Bununla birlikte, uzaktan öğrenime yönelimde bireysel ve *öğrenci-öğretici-bilgi kaynağı* üçgeni arasındaki etkileşim ihtiyaçların kitleselleştirilme risk ve olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Uzaktan öğrenimde öğrenciler birbirleriyle –doğrudan olmasa da dolaylı olarak– yaygın ve yoğun bir etkileşim için girme olanağına sahiptirler.

Bu nokta farklı bilgi taleplerine karşın öğrenci-öğrenci iletişim olanaklarının artışı, geleneksel uzaktan öğretim süreçlerinde bilginin kaynağı ile alıcısı arasında egemen olan *dikey iletişim* ilişkilerinin, öğrenciler arasındaki *yatay iletişim* ilişkileriyle de zenginleşerek verimliliğin artışına neden olur. Böylece bilgi dolaşımının yanında paylaşım da uygulanır hale gelmektedir. Tüketici ile tüketici, üretici (öğretici) ile üretici, bilgi kaynağı ile bilginin kullanıcı arasında etkileşim yoğunlaşır.

Açık Öğrenim

İnsanların birbirinden farklı bilgi talebindeki hızlı artış, bilginin üreticilerini bireysel iletişim olanaklarının da hızlı ve yoğun artışı sonucunda bu taleplerin ortaklaşırılabilirliği yönündeki beklentilerini zayıflatmıştır. Bu sonuç, uzaktan öğretimin etkili ve verimli bir hizmet olarak sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmış; açıköğrenimi bir zorunluluk haline getirmiştir. Açık öğrenim bireyseldir, talepler birbirlerinden farklıdır. Açık öğrenimde sistem elinde tuttuğu *merkezi ve yönlendirici inisiyatif* bırakmak durumunda kalmıştır. Ayrıca herkes için geçerli ve doyurucu bir *ortak eğitim modeli* arayışından vazgeçilmiştir.

Açık öğrenimde bilginin dolaşım ve paylaşım olanakları yaygınlaşmıştır. Farklı taleplerin doyurulması ortak taleplerin doyurulmasına göre ağırlık kazanmıştır.

Uzaktan öğretimde inisiyatif sistemdedir. Uzaktan öğretimde "*danışman*" vardır. Bu danışman, öğrencinin nasıl öğreneceğine karışmaz. Danışman öğrenciye sadece "*nerede ne var*" olduğunu belirtir.

Açık öğrenimde, inisiyatif tümüyle öğrencidedir. Bu inisiyatif *ne öğrenileceği* kadar ve daha çok *nasıl öğrenileceğini* yönündeki istenç ve olanaklarla bağımlı olarak ortaya çıkar. Bu sorumluluk ve inisiyatif paylaşamayacak olduğunda öğrenci bu sorumluluğun altından kalkamaz hale gelebilir. Bu durumda öğrenci sistemden uzaklaşmayı tercih edebilmektedir. O zaman öğrencinin bu sorumluluğunu paylaşacak bir mekanizmaya ihtiyaç başgöstermektedir. Bu durumda sistem, uzaktan öğretimdeki *danışmandan* daha fazla sorumluluğa sahip hale gelmektedir. Bu durum danışmanın bir "*rehber*" kimliğini kazanmasını gerektirir. Öğrenci, 'rehberi aracılığıyla bilgi evrenine nasıl girer?' Farklılaşan eğitim gereksinimleri bir *bilgi evreni* oluşacaktır. "*Öğrenci bu evrene kendi isteğiyle nasıl girecektir?*" Danışmanın, açık öğrenimde yerini alan rehber bu fazladan duyarlılıkları göstermek zorundadır. Çünkü açık öğrenim öğrencisi, bu evrene rehberinin yol göstericiliğinde hangi bilgiyi alacağına kendisi karar vererek girer. Rehber sadece yol gösterir.

Sonuç

Eğitim tarihi sözelden görsel-işitsel iletişime kadar geniş iletişim seçenekleri yelpazesinden yararlanıldığını belgelemektedir. Bu geniş yelpazede söz(ses), yazı, hareketli ve durağan görüntü ve görüntülü ses eğitim

amacıyla kullanılabilmiştir. Bu olanaklardan birinin, diğerinin ya da bir bölümünün benimsenmesi gereksinimler kadar olanaklarla da ortaya çıkan bir durum olmuştur. Bunun yanı sıra bu öğelerin, eğitim dışında da, hem toplumsal hem de bireysel iletişim sürecinde kullanıldığı da görülmektedir. Bu öğelerin iletişim sürecinde kullanılması, iletilen iletinin kalıcılığı, yinelenebilirliği, algı merkezlerini uyarma gücü, etki alanı gibi özelliklerinden dolayı bilinçli bir seçimi gerekli kılar.

Çağdaş iletişim teknolojilerinin eğitim-öğretim amaçlı iletişim etkinliği sürecine sunduğu yeni gelişmeleri bünyesinde barındıran ve kitlelere kültür aktarma, bilgiye ulaşma, boş zamanı değerlendirme, bilgi edinmede seçmeci ve özgür olma isteklerini karşılamada uzaktan eğitim ve öğretim sistemleri; insanların karşısına bir seçenek olarak çıkmıştır. Bir başka anlatımla, uzaklan eğitim uygulamaları; çağın eğilim-öğretim iletişimi gereklerine uygun, geleneksel eğitim sistemlerinin yetersiz uygulamalarından kaynaklanan sorunları giderebilecek yeterlilik düzeyine sahip, iletişim teknolojisi ve araçlarındaki gelişmelerden yararlanan sistemler olarak tanımlanabilmektedirler.

Uzaktan eğitime, geleneksel eğilim anlayışı ile yaklaşıldığında, hedeflenen amaca ulaşamayacağı açıktır. Uzaktan eğitim, en genel anlamıyla; öğretmen ve öğrencinin fiziksel olarak aynı mekanda bulunmasına gerek olmaksızın öğretme ve öğrenme etkinliklerinin düzenlenip yürütülmesidir. Çağdaş anlamda uzaktan eğitim;

- öğrenci ile öğretim elemanının ayrı ortamlarda bulunduğu,
- alternatif eğitim fırsatları sağlamaya yönelik amaçlı çabaların ürünü olan,
- çeşitli öğretim elemanlarının işe koşulduğu,
- öğrenci destek hizmetleri ile genişleyen,
- özenli yapılarıyla önceki yalın yazışmalı ve yayınlı öğretim modellerinden ayrılan sistemli eğitim biçimi olarak tanımlanabilir.

Örgün eğitimde de olduğu gibi, uzaktan öğretim ve açık öğrenimde belirlenen hedeflere ulaşmada verimlilik ve etkinlik ölçütlerine göre tanımlanan *başarının* temeli olarak "*bilgi*"nin sayıca çokluğu kadar çeşitliliği ve paylaşım ortamlarının zenginleşmesi olarak görülmektedir. Öğrenciyi sözkonusu eğitim sistemiyle buuşturan malzeme bilgidir. Açık öğrenimde ise kaynak, bilginin üreticisi kadar bilginin tüketicileri de olabilmektedir. Yatay iletişim olanakları, bilginin tüketicilerini de kaynak haline getirebilmektedir.

Bilginin üretiminin önemi üretilmiş bilginin paylaşımı karşısındaki önem ve ayrıcalığını yitirme eğilimindedir. Geleneksel eğitim modellerinde belirleyici kaygı en etkili ve verimli bilgiyi üretebilmek iken çağdaş eğitim modellerinde temel kaygı daha çok en etkili ve verimli bilgi dolaşım ve paylaşım kanallarını geliştirebilmeye kaymaktadır.

"Bilgiyi nasıl verelim ki hem içerik hem de biçimsel olarak tüketicinin ihtiyacını en doyurucu düzeyde karşılayabilelim?"

Bu doğrultuda uzaktan eğitim, uzaktan öğretim, uzaktan öğrenim ve açık öğrenim gerek kavram gerek uygulama modelleri açısından bu çağdaş gereksinmeyi karşılama çabaları sürecinde üretilen seçenekleri ifade etmektedir. Bu nedenle bu seçeneklerin kavram ve kuramsal altyapıları kadar uygulama özellikleri de gelecekteki akademik çalışmaların temel tartışma noktalarından birini içermektedir.

Kaynaklar

- Hesapçıoğlu, Muhsin (1992), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Köknel, Özcan (1987) *İnsanı Anlamak*, 3. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Oskay, Ünsal (1992) *İletişimin ABC'si*, Birinci Basım, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Özer, Bekir. Türkiye'de Uzaktan Eğitim, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Ekim 1989, Cilt: 2, Sayı: 2, Sayfa: 1-24.*
- Yaşar, Şefik Uzaktan Öğretimde Öğrencilerin Yabancı Dil Öğrenimlerine İlişkin Tutumları, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Ekim 1989, Cilt: 2, Sayı: 2, Sayfa: 227-233.*
- Zılhoğlu, Merih (1993) *İletişim Nedir?* Birinci Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.